

Καινῆς Διαθήκης μελέτες στὸ περιοδικὸ Θεολογία κατὰ τὴν πρώτη πεντηκονταετία (1923-1973)

Σεβ. Μητροπολίτου Μάνης
κ. Χρυσόστομου (Παπαθανασίου)*

Τὸ ἐπιστημονικὸ περιοδικὸ Θεολογία ιδρύθηκε τὸ 1923. Ἰδρυτὴς ὑπῆρξε ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος καὶ ἀκαδημαϊκὸς Χρυσόστομος (ὁ Παπαδόπουλος). Ἡ διεύθυνση τοῦ περιοδικοῦ ἀνετέθη ὑπὸ τοῦ ἰδίου τοῦ ιδρυτοῦ του στὸν καθηγητὴ-ἀκαδημαϊκὸ Γρηγόριο Παπαμιχαήλ, ὁ ὁποῖος διηύθυνε τοῦτο μόνος ἀπὸ τὸ 1923 καὶ ἐν συνεχείᾳ ὡς μέλος τῆς τετραμελοῦς διευθυνούσης ἐπιτροπῆς.

Ὡς εἶναι γνωστὸν, στίς σελίδες τοῦ περιοδικοῦ δημοσιεύονται ἐπιστημονικὲς μελέτες καὶ πραγματείες, ἀναφερόμενες σὲ θέματα θεολογικῆς ἐπιστήμης ἀλλὰ καὶ σὲ συγγενεῖς ἐπιστῆμες (νομική, φιλοσοφία, ἱστορία). Πολυγραφότατοι ὑπῆρξαν οἱ Χρυσόστομος Παπαδόπουλος καὶ ὁ Καθηγητὴς Παναγιώτης Μπρατσιώτης. Ἕνας πληρέστατος κατάλογος ὅλων τῶν μελετῶν καὶ ἄρθρων ποὺ ἔχουν δημοσιευθεῖ στὸ περιοδικὸ μέχρι καὶ τὸ 1962 ἔχει γραφεῖ σὲ μελέτημα τοῦ Σ. Ρουμελιώτου ὑπὸ τὸν τίτλον: *Βιβλιογραφικὸν εὔρετήριον πραγματειῶν. Ἐπιστημονικὸν περιοδικὸν «Θεολογία» 1923-1962*¹.

Σπουδαῖα τυγχάνουν ἐπίσης καὶ τὰ διαλαμβανόμενα στό «Κριτικὸν καὶ Βιβλιογραφικὸν Δελτίον». Ἐπίσης ἀπὸ τὸν 19ο τόμο δημοσιεύεται «Βιβλιογραφικὸν Δελτίον» ὑπὸ τοῦ Ἰω. Καρμίρη καὶ ἀπὸ τὸν 28ο τόμο

* Ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Μάνης κ. Χρυσόστομος (Παπαθανασίου) εἶναι διδάκτωρ Κανονικοῦ Δικαίου τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Ἑθνικοῦ καὶ Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ διδάκτωρ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου τῆς Νομικῆς Σχολῆς τοῦ ἰδίου Πανεπιστημίου.

1. Σ. Ρουμελιώτης, *Βιβλιογραφικὸν εὔρετήριον πραγματειῶν. Ἐπιστημονικὸν περιοδικὸν «Θεολογία» 1923-1962*, Ἀθῆναι 1963.

«Βιβλιογραφία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ὁρθοδόξου Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου»
ὑπὸ τοῦ Καθηγητοῦ Ἀναστ. Χριστοφιλοπούλου.

Οἱ μελέτες καὶ τὰ ἄρθρα ποὺ πηγὴ ἔχουν τὴν Καινὴ Διαθήκη εἶναι ἀρκετὰ στὸ περιοδικὸ καὶ πολὺ ἀξιόλογα κατὰ τὴν πεντηκονταετία 1923-1973. Ἐμεῖς, στὴν εἰσήγησή μας αὐτῇ, ἐστιάζουμε τὴν προσοχή μας σὲ ὀρισμένες μελέτες ποὺ παρουσιάζουν ἐξαιρετικὸ βιβλικὸ ἐνδιαφέρον.

Ἐνα πρῶτο θέμα ποὺ παρουσιάζεται ἤδη στὸν 1ο τόμο (1923) ἀναφέρεται στὸ λεγόμενο ζήτημα τοῦ τέλους τοῦ κειμένου τοῦ *Κατὰ Μᾶρκον* Εὐαγγελίου. Εἶναι ἄρθρο τοῦ Χαριλάου Παπαϊωάννου μὲ τὸν τίτλο «Τὸ τέλος τοῦ κατὰ Μᾶρκον Εὐαγγελίου»². Τὸ ζήτημα συνίσταται στὸ πῶς περατοῦται τὸ κείμενο τοῦ Εὐαγγελίου, στὴ φράση δηλαδὴ τοῦ 16ου κεφ. στὸν στίχο 9 «ἐφοβοῦντο γάρ» ἢ στὸν στίχο 20 τοῦ ἰδίου κεφαλαίου «διὰ τῶν ἐπακολουθούντων σημείων. Ἀμήν»;

Τοῦτο, καθ' ὅτι ὑπάρχουν μερικὲς ἀμφισβητήσεις ὡς πρὸς τὴν αὐθεντικότητα τῶν στίχων 9-20 τοῦ τελευταίου κεφαλαίου 16, ἐπειδὴ οἱ στίχοι αὗτοὶ ἐλλείπουν ἀπὸ μερικὰ παλαιὰ χειρόγραφα. Ὡστόσο, πολλὲς εἶναι οἱ μαρτυρίες ὅτι καὶ οἱ στίχοι αὗτοὶ (9-20) τοῦ ἐπιλόγου τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Μάρκου περιλαμβάνοντο ἐξ ἀρχῆς στὸ ἐν λόγῳ κεφάλαιο. Οἱ περισσότεροι μεγαλογράμματοι κώδικες καὶ οἱ μικρογράμματοι περιέχουν καὶ τοὺς στίχους αὐτούς. Προσέτι, βρίσκουμε τοὺς στίχους αὐτοὺς καὶ στὰ Εὐαγγελιστάρια τῶν ἑορτῶν τοῦ Πάσχα καὶ τῆς Ἀναλήψεως ἀλλὰ καὶ στὰ ἑωθινὰ Εὐαγγέλια. Ὁ Καθηγητὴς Ἀγουρίδης ἀναφέρει ὅτι «ἡ ἀφήγησις ἐσυνεχίζετο πέραν τοῦ στίχ. 16, 8, ἀπωλέσθη ὁμως ἐντελῶς τυχαίως ἢ ἀπεσκορακίσθη δι' ἄγνωστον εἰς ἡμᾶς αἰτίαν»³.

Στὸν 5ο τόμο (1927) παρουσιάζεται μία μελέτη μὲ τὸν τίτλο «Ἡ Βασιλεία τοῦ Θεοῦ. Τίς ἡ ἔννοια αὐτῆς; Χαρακτηριστικὰ τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ»⁴. Εἶναι γραμμένη ἀπὸ τὸν ἀρχιμ. Θεόφιλο Σπυρόπουλο, Καθηγητὴ τοῦ Ἑλλ. Σεμιναρίου «Ἅγιος Ἀθανάσιος» στὴν Ἀμερικὴ.

Ἐχει πράγματι πολὺ ἐνδιαφέρον ἡ ἔκφραση «Βασιλεία τοῦ Θεοῦ». Ἀπαντᾷ στὴν Καινὴ Διαθήκη πολλὲς φορές. Θὰ λέγαμε ὅτι ὁλόκληρη ἡ

2. Θεολογία 1, 2 (1923), σσ. 167-179.

3. Σ. Ἀγουρίδης, *Εἰσαγωγή εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην*, Ἀθήνα 1971, σ. 120.

4. Θεολογία 5, 2 (1927), σσ. 129-134.

Κ. Διαθήκη μιλά για τὴ Βασιλεία τοῦ Θεοῦ καὶ ἐκθέτει τοὺς ὅρους ὑπὸ τοὺς ὁποίους θὰ τὴν κατακτήσουμε. Ὅμιλεῖ πολὺ χαρακτηριστικὰ γιὰ τὸ ποῖοι θὰ εἰσέλθουν στὴ νέα αὐτὴ κατάσταση καὶ πραγματικότητα καὶ ποῖοι θὰ ἀποκλεισθοῦν. Ποῖος εἶναι «εὐθετος γι' αὐτὴν καὶ ποῖος θὰ εἶναι μείζων». Κατὰ δὲ τὸν ἅγιο Μάξιμο τὸν Ὁμολογητὴ: «*Εὐαγγέλιόν ἐστὶν ὁ περὶ τῆς τοῦ Θεοῦ βασιλείας ὑψηλότερος λόγος*»⁵. Βασιλεία τοῦ Θεοῦ εἶναι ὁ Παράδεισος, ἡ μετὰ τοῦ Θεοῦ κοινωνία, ἡ κατάσταση τῆς θεώσεως. Καὶ θέωση εἶναι ἡ μέθεξι τῶν ἀκτίστων θείων ἐνεργειῶν, ἡ «*πρὸς τὸν Θεόν, ὡς ἐφικτόν, ἀφομοίωσίς τε καὶ ἔνωσις*»⁶. «Ἡ βασιλεία αὕτη, εἰς τὴν ὁποίαν θὰ εἰσέλθουν, ἢ ἡ αἰώνιος ζωὴ ὀνομάζεται ἐν τῇ Ἀγίᾳ Γραφῇ καὶ βασιλεία τῶν οὐρανῶν καὶ δὴ βασιλεία τοῦ Πατρὸς ἢ βασιλεία τοῦ Χριστοῦ»⁷.

Ἐνδιαφέρον παρουσιάζει καὶ ἡ μελέτη ὑπὸ τὸν γενικὸν τίτλον «Ἑρμηνευτικά» τοῦ ἀρχιμ. Χρυσοστόμου Διονυσιάτη στὸν 6ο τόμο (1928)⁸. Στὴ μελέτη του αὐτῇ, ὁ ἀγιορείτης συγγραφεὺς ἐρμηνεύει ἀρκετὲς λέξεις καὶ φράσεις τῆς Καινῆς Διαθήκης. Ἀναφέρουμε ἐδῶ μερικές: «*ἀνθρακιά*»⁹. Σημειώνεται ἡ λέξη αὐτὴ στὴ μετὰ τὴν Ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ ἐμφάνισή Του στοὺς ἑπτὰ μαθητὲς στὴν Τιβεριάδα, ὅπου ὁ Χριστὸς στὸν αἰγιαλὸ προσφέρει «*ἄριστον*» στοὺς μαθητὲς. Ἐκεῖνοι κατὰκοποι, ὅταν ἀπεβιβάσθησαν στὴ ξηρὰ μετὰ τὴν ἀλιεία, εἶδαν «*ἀνθρακίαν κειμένην, [δηλαδὴ ἕνα σωρὸ ἀναμμένα κάρβουνα] καὶ ὀψάριον ἐπικείμενον καὶ ἄρτον*»¹⁰. Ἡ ἀνθρακιά, τὸ ὀψάριον καὶ ὁ ἄρτος δηλώνουν τὴ θεία Πρόνοια¹¹.

Ἄλλη φράση τῆς μελέτης εἶναι «*ἐρευνᾶτε τὰς γραφάς*»¹². Πρόκειται γιὰ λόγους τοῦ Χριστοῦ πρὸς τοὺς Ἰουδαίους μετὰ τὴ θεραπεία τοῦ παραλύτου τῆς Βηθεσδα, οἱ ὁποῖοι τὸν κατέκριναν ὅτι ἡμέρα Σάββατο

5. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Περὶ διαφορῶν ἀποριῶν*, ΡΚΓ, *Φιλοκαλία τῶν Νηπτικῶν καὶ Ἀσκητικῶν*, Ε.Π.Ε., Θεσσαλονίκη 1993, σ. 92.

6. Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου, PG 3, 376A.

7. Ν. Μητσόπουλος, *Θέματα ὀρθοδόξου Δογματικῆς Θεολογίας*, Ἀθῆνα 1983, σ. 393.

8. *Θεολογία* 6, 1 (1928), σσ. 36-43.

9. *Ιω.* 21, 9.

10. *Ιω.* 21, 9.

11. Π. Τρεμπέλας, *Υπόμνημα εἰς τὸ Κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον*, Ἀθῆνα 1969, σ. 723.

12. *Ιω.* 5, 39.

ἐθεράπευσε τὸν παράλυτον καὶ ζητοῦσαν νὰ τὸν φονεύσουν ὡς καὶ τὸν θεραπευθέντα, διότι ἡμέρα Σάββατο μετέφερε τὸ κρεβάτι του ὅπου ἦταν σὲ αὐτὸ ἄρρωστος ἐπὶ 38 ἔτη. Βέβαια, ἤθελαν νὰ τὸν φονεύσουν ὄχι μόνον ἐπειδὴ τὸ Σάββατο ἔκαμνε ὁ Χριστὸς τὸ θαῦμα καὶ ἔτσι κατέλυσε τὴν ἀργία, ἀλλὰ διότι ἔλεγε ὅτι ἔχει Πατέρα του τὸν Θεὸ καὶ ἔκανε τὸν ἑαυτὸν του ἴσον πρὸς τὸν Θεό. Στὴ διδασκαλία Του αὐτὴ τοὺς εἶπε καὶ τὴ φράση «ἐρευνᾶτε τὰς γραφάς, ὅτι ὑμεῖς δοκεῖτε ἐν αὐταῖς ζωὴν αἰώνιον ἔχειν· καὶ ἐκεῖναί εἰσιν αἱ μαρτυροῦσαι περὶ ἐμοῦ»¹³, ἐννοώντας ὅτι σεῖς ἐξετάζετε μὲ προσκόλλησιν στὸ ἐξαιρετικὸ γράμμα τῆς Ἀγίας Γραφῆς, διότι νομίζετε ὅτι μὲ μόνη τὴν ἀνάγνωσιν θὰ ἔχετε αἰώνιον ζωὴ, ἀλλὰ αὐτὲς μαρτυροῦν γιὰ τὸν Κύριον. Ἡ ἔννοια ἐδῶ τῆς λέξεως ἐρευνᾶτε ὑποδηλοῖ ὅτι οἱ Ἰουδαῖοι ἐπιφανειακὰ ἀναγιγνώσκουν τὴν Ἀγία Γραφή χωρὶς νὰ εἰσέρχονται στὸ βάθος τοῦ περιεχομένου της: «Ὁ Χριστὸς εἶναι ὁ θησαυρὸς καὶ ὁ πολῦτιμος μαργαρίτης ὁ κεκρυμμένος ἐν τῷ ἀγρῷ. Εἶναι τὸ ὕδωρ, τὸ ὑπάρχον εἰς τὰ βαθέα φρέατα τῶν γραφῶν»¹⁴.

Μία ἄλλη φράση ποὺ παρουσιάζει καὶ ἐπεξηγεῖ ὁ συγγραφεὺς εἶναι ἡ φράση-χαιρετισμὸς τοῦ ἀπ. Παύλου ἀπὸ τὴ Ρώμην, ὅπου ἦταν δέσμιος, στὴν ἐπιστολὴν τοῦ Πρὸς Φιλήμονα. Στούς στίχους 1 καὶ 2 γράφει ὁ ἀπόστολος Παῦλος: «δέσμιος Χριστοῦ Ἰησοῦ καὶ Τιμόθεος ὁ ἀδελφός, Φιλήμονι τῷ ἀγαπητῷ καὶ συνεργῷ ἡμῶν καὶ Ἀπφία τῇ ἀγαπητῇ καὶ Ἀρχίππῳ τῷ συστρατιῶτῃ ἡμῶν καὶ τῇ κατ' οἶκον σου ἐκκλησίᾳ»¹⁵. Ὁ μελετητὴς ἐστιάζει τὴν προσοχήν του στὴν τελευταία φράση: «καὶ τῇ κατ' οἶκον σου ἐκκλησίᾳ». Ἐδῶ πρόκειται γιὰ τὴ συνάξιν τῶν πιστῶν, οἱ ὅποιοι συναθροίζονται στὸ σπίτι, ὅπως συνέβαινε τοὺς ἀποστολικούς χρόνους. Ἐν προκειμένῳ, ἦσαν οἱ πιστοὶ χριστιανοὶ ποὺ συναθροίζονταν στὴν οἰκίαν τοῦ εὐπόρου χριστιανοῦ Φιλήμονος στὶς Κολοσσές, ὁ ὅποιος εἶχε ἀσπασθεῖ τὸν χριστιανισμὸ ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν ἀπ. Παῦλον.

Σπουδαιοτάτης σημασίας εἶναι στὸν 7ο τόμον τοῦ περιοδικοῦ (1929) ἡ μελέτη τοῦ Καθηγητοῦ Παν. Μπρατσιώτου ὑπὸ τὸν τίτλον: «Ὁ Ὑῖος τοῦ ἀνθρώπου. Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ ὄρου»¹⁶. Πράγματι ὁ

13. Ἰω. 5, 39.

14. Π. Τρεμπέλας, *Υπόμνημα...*, ὁ.π., σ. 200.

15. Φιλιπ. 1-2.

16. *Θεολογία* 7, 3 (1929), σσ. 193-198.

Χριστός, τὸ δεύτερον πρόσωπον τῆς Ἁγίας Τριάδος, ὀνομάζεται Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, Ἰησοῦς Χριστός, Μεσσίας, Ἐμμανουήλ, Λόγος, Κύριος, Προφήτης, Ναζωραῖος, Παῖς, ὁ Ἐρχόμενος καὶ ἄλλα, ὅπως βεβαίως καὶ «Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου». Ὁ Καθηγητὴς καὶ ἀκαδημαϊκὸς Παναγιώτης Μπρατσιώτης στὴ μελέτη του αὐτὴ ἐρμηνεύει καὶ ἀναλύει, ἀλλὰ καὶ ἐμβαθύνει ἱστορικὰ καὶ θεολογικὰ στὸν βιβλικὸ αὐτὸ χριστολογικὸ ὅρο Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, ποὺ ἔχει ρίζες στὴν Π. Διαθήκη.

Εἶναι τῷ ὄντι ἄξιο προσοχῆς ὅτι «Υἱὸς τοῦ Θεοῦ» ἀλλὰ καὶ «Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου» εἶναι δύο ὀνόματα καὶ τίτλοι γιὰ τὸν Χριστό. Τὸ μὲν πρῶτο δηλοῖ τὴ θεότητά Του, τὸ δὲ δεύτερο τὴν ἄκρα συγκατάβαση, τὴν ἄπειρο ταπείνωση στὴν ὁποία ὑπεβλήθη γιὰ τὴ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ ἴδιος ὁ Χριστὸς χρησιμοποίησε τὴν ἔκφραση αὐτὴ γιὰ τὸν ἑαυτό Του καὶ μάλιστα γιὰ νὰ συγκαλύψει τὴ δόξα Του¹⁷. Ὅλοι οἱ εὐαγγελιστὲς ἔχουν τὴ φράση αὐτὴ καὶ ἐπὶ πλέον ὁ πρωτομάρτυς Στέφανος, ὅπως διαβάζουμε στὶς *Πράξεις*, βλέπει καὶ λέγει γιὰ τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου «ἐκ δεξιῶν τοῦ Θεοῦ ἐστῶτα»¹⁸.

Ἀξιόλογη θεολογικὴ ἐργασία εἶναι στὸν 18ο τόμο (1940) αὐτὴ τοῦ Καθηγητοῦ Βασ. Ἰωαννίδου, ὑπὸ τὸν τίτλο «Ἡ περὶ θείας Χάριτος διδασκαλία τῆς Κ. Διαθήκης»¹⁹. Τὸ θέμα «θεία Χάρις» εἶναι πολὺ σπουδαῖο καὶ λίαν καινοδιαθηκικό, ἀφοῦ ἡ Κ. Διαθήκη προσδιόρισε τὴν ἔννοια τῆς ἐκφράσεως αὐτῆς. Εἶναι ἀκριβῶς ἡ ἀντίθεση Νόμου τῆς Π. Διαθήκης καὶ θείας Χάριτος τῆς Καινῆς. Αὐτὴ ἡ Χάρις, ὡς ὄντως θεία δωρεά, ἀποκαλύπτει καὶ δίδεται ἀπὸ τὸν Θεὸ Πατέρα στὸν Υἱὸ Του τὸν Μονογενῆ, τὸν Χριστό· στὸ πανάγιο πρόσωπό Του «ἡ χάρις καὶ ἡ ἀλήθεια ἐγένετο»²⁰. Ὁ ἀπ. Παῦλος μάλιστα θὰ τονίσει: «γινώσκετε γὰρ τὴν χάριν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅτι δι' ὑμᾶς ἐπτώχευσε πλούσιος ὢν»²¹. Ἔτσι, ἡ θεία Χάρις εἶναι ἐκείνη ποὺ ἀναγεννᾷ τὸν ἄνθρωπο καὶ αὐτὴ ἡ Χάρις εἶναι τὸ δῶρο τῆς ζωῆς. Εἶναι πολὺ χαρακτηριστικὸ μάλιστα ὅτι στὴ θεία Λειτουργία καὶ στὸ κέντρο αὐτῆς

17. *Λεξικὸ Βιβλικῆς Θεολογίας* (Xavier Lèon-Dufour), ἐκδ. Ἄρτος Ζωῆς, Ἀθήνα 1980, σ. 953-958 καὶ Σ. Ἀγουρίδης, «Χριστὸς Ἰησοῦς», *Θ.Η.Ε.* 12 (1968), σσ. 227-228.

18. *Πράξ.* 7, 56.

19. *Θεολογία* 18, 1-2 (1940), σσ. 197-257.

20. *Ἰω.* 1, 17.

21. *Β' Κορ.* 8, 9.

ακούγεται ἡ ἐκφώνηση: «Ἡ Χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς καὶ ἡ κοινωνία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος εἴη μετὰ πάντων ἡμῶν». Ἐκεῖ στὴ θεία Εὐχαριστία ἀλλὰ καὶ στὰ ἄλλα Ἱερὰ Μυστήρια μεταδίδεται ἡ Χάρις. Ἐπακριβῶς, γιατί «ἡ ἱστορικὴ πραγματοποίησις τοῦ προαιωνίου θελήματος τοῦ ἐν Τριάδι Θεοῦ, γιὰ τὴν σωτηρίαν τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἀνθρώπου, συντελεῖται διὰ τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία εἶναι ἡ “οἰκονομία” τῆς χάριτος»²².

Στὸν 22ο τόμο (1951) ἔχουμε μελέτη τοῦ Ἀμ. Ἀλιβιζάτου, ὁ ὁποῖος ἦταν ὁ Γεν. Γραμματεὺς τῆς Ἐπιτροπῆς Ἑορτασμοῦ Ἀπ. Παύλου μὲ τίτλο: «Ὁ κόπος του»²³. Εἶναι ὁ λόγος ὁ ἐκφωνηθεὶς ἐν τῇ μεγάλῃ αἰθούσῃ τελετῶν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν ἐπὶ τῇ 1900ῃ ἐπετείῳ τῆς ἐλεύσεως τοῦ Ἀπ. Παύλου εἰς Ἑλλάδα στῆς 29 Ἰουνίου 1951, στὸν ὁποῖο ἀναφέρεται εἰδικὰ στὸ χωρίο: «Εἰδότες ὅτι ὁ κόπος ἡμῶν τῆς ἀγάπης οὐκ εἰς κενὸν ἐγένετο»²⁴.

Στὴ συνέχεια, τὸ περιοδικὸ Θεολογία ἔχει ὁλόκληρο ἀφιέρωμα στὸν Ἀπ. Παῦλο μὲ ἄρθρα τῶν: Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου (σὲ δώδεκα μέρη ἕως καὶ τὸν τόμο 25, 1), τοῦ λογίου πρωτοπρεσβυτέρου Διευθυντοῦ Τύπου καὶ Διαφωτίσεως στὴν Ἀπ. Διακονία κατὰ τὴ δεκαετία 1940-1950 Ἑμμανουὴλ Μυτιληναίου (1900-1960) καὶ τοῦ Καθηγητοῦ καὶ ἀκαδημαϊκοῦ Κων. Μπόνῃ (†1990).

Ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν γιὰ τοὺς μελετητὲς τῆς Καινῆς Διαθήκης καὶ βέβαια γιὰ ὅλους τοὺς πιστοὺς, οἱ δύο μελέτες τοῦ Καθηγητοῦ Ἰω. Καραβιδόπουλου, ἡ μὲν πρώτη στὸν 34ο τόμο (1963) μὲ τὸν τίτλο «Ὁ χριστολογικὸς ὕμνος ἐν Φιλιππησίοις 2, 6-11»²⁵, ἡ δὲ δεύτερη μὲ τὸν τίτλο «Ἡ ἔννοια τοῦ “ἅλατος” εἰς λόγιον τοῦ Ἰησοῦ» στὸν 39ο τόμο (1968)²⁶.

22. Β. Τσίγκος, *Θεσμικὴ καὶ χαρισματικὴ διάστασις τῆς Ἐκκλησίας: Ἡ ἐνότητα χριστολογίας καὶ πνευματολογίας στὴν ἐκκλησιολογία Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου*, ἐκδ. Π. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη 2010, σ. 83.

23. Θεολογία 22, 2 (1951), σσ. 163-180.

24. Α' Κορ. 15, 58 καὶ Α' Θεσσ. 1, 3 καὶ 3, 5.

25. Θεολογία 34, 2 (1963), σσ. 266-279.

26. Θεολογία 39, 3 (1968), σσ. 386-393.

Στὴ μὲν πρώτη μελέτη του ὁ Καραβιδόπουλος μελετᾷ ἐπισταμένως τοὺς θαυμασίους στίχους 6-11 τοῦ 2ου κεφαλαίου μιᾶς ἐκ τῶν ἐπιστολῶν αἰχμαλωσίας τοῦ ἀπ. Παύλου *Πρὸς Φιλιππησίους*. Εἰρήσθω ἐν παρόδῳ ὅτι τὴν Ἐκκλησίαν τῶν Φιλιππῶν εἶχε ἰδρύσει ὁ ἴδιος ὁ ἀπ. Παῦλος κατὰ τὴ δευτέρα ἀποστολική του ὁδοιπορία. Ἡ ὅλη ἐπιστολὴ ἔχει θερμὸ καὶ οἰκεῖο ὕφος καὶ εἰδικώτερα οἱ παραπάνω στίχοι προβάλλουν τὸν Χριστὸ ὡς τὸ κατ' ἐξοχὴν παράδειγμα πρὸς μίμησην. Προβάλλεται κυρίως ὅτι ὁ Χριστὸς εἶναι πρότυπον αὐταπαρνήσεως καὶ ταπεινώσεως. Καὶ οἱ στίχοι αὐτοὶ ἔχουν θεωρηθεῖ ὡς ἓνας χριστολογικὸς ὕμνος, τοὺς ὁποίους καὶ ἐρμηνεύει ὁ ἱ. Χρυσόστομος στὸν *Ἡ' Λόγον* του ὑποδεικνύοντας τὴ μεγάλη ἀρετὴ τῆς ταπεινοφροσύνης²⁷.

Στὸ κείμενο ὑπάρχει τριμερὴς διαίρεση. Τὸ πρῶτο τμήμα 6-7α ἀφορᾷ τὸν προϋπάρχοντα Χριστόν, τὸ δεύτερο 7β-8 τὸν «ἱστορικό» Χριστὸ καὶ τὸ τρίτο τμήμα 9-11, τὸν δεδοξασμένο Χριστό. Δηλαδή, ὁ Χριστὸς παρουσιάζεται α) «ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων», β) «σχήματι εὐρεθεὶς ὡς ἄνθρωπος» καὶ γ) «ὁ Θεὸς αὐτὸν ὑπερύψωσε». Γιὰ τὸ «ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων» λέγει ὁ Μ. Βασίλειος: «Ἐγὼ καὶ τὸ ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχειν, φημί. Ὡς γὰρ τὸ μορφὴν εἰληφέναι δούλου, ἐν τῇ οὐσίᾳ τῆς ἀνθρωπότητος τὸν Κύριον ἡμῶν γεγενῆσθαι σημαίνει οὕτω [...] καὶ τό, ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχειν, τῆς θείας οὐσίας παρίστησι πάντως τὴν ιδιότητα»²⁸. Καὶ στὴ συνέχεια, ἔχουμε τὴν παρουσία μὲ ἄκρα ταπείνωση τοῦ Χριστοῦ στὸν κόσμον, ἥτοι ὁ προϋπάρχων Χριστὸς «ἐαυτὸν ἐκένωσε» μὲ τὴ σάρκωση τοῦ Λόγου καὶ ὁ Θεός-Πατὴρ «αὐτὸν ὑπερύψωσε»²⁹.

Στὴ δὲ δεύτερη μελέτη του, ὁ Καραβιδόπουλος μελετᾷ καὶ ἐρμηνεύει τὰ λόγια τοῦ Χριστοῦ: «Καλὸν τὸ ἄλλας· ἐὰν δὲ τὸ ἄλλας ἄναλον γένηται, ἐν τίνι αὐτὸ ἀρτύσετε; ἔχετε ἐν ἑαυτοῖς ἄλλας καὶ εἰρηνεύετε ἐν ἀλλήλοις»³⁰. ἔπειτα: «Καλὸν τὸ ἄλλας· ἐὰν δὲ καὶ τὸ ἄλλας μωρανθῇ, ἐν τίνι ἀρτυθήσεται»³¹ καὶ τὰ πρὸ γνωστὰ λόγια Του στὴν ἐπὶ τοῦ Ὁρους ὁμιλία Του: «Υμεῖς ἐστε τὸ ἄλλας τῆς γῆς· ἐὰν δὲ τὸ ἄλλας

27. Ἰω. Χρυσόστομος, *Λόγος Ἡ', Κατὰ Ἰουδαίων*, Ε.Π.Ε. 21, σσ. 528-563.

28. Μεγ. Βασίλειος, *Κατὰ Εὐνομίου* I, 18, PG 29, στ. 552-553.

29. Γιὰ τὴ νεωτέρα ἐπιστημονικὴ βιβλικὴ κριτικὴ τοῦ χριστολογικοῦ ὕμνου εἰς Γ. Γρατσέα βλ. *Θ.Η.Ε.* 11 (1967), σσ. 1088-1090.

30. *Μάρκ.* 9, 50.

31. *Λουκ.* 14, 34.

μωρανθῇ, ἐν τίνι ἀλισθήσεται; εἰς οὐδὲν ἰσχύει ἔτι εἰ μὴ βληθῆναι ἔξω καὶ καταπατεῖσθαι ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων»³².

Ἐδῶ τὸ ἄλλας ἔχει μεταφορικὴ ἔννοια. Ἡ ἔννοια εἶναι ἐκείνη ποὺ σχετίζεται μὲ τὸ «ἄλλας τῆς διαθήκης» ὅπως ἀναγράφει τὸ Λευϊτικόν³³, δηλαδή μία διαθήκη ποὺ διαρκεῖ, μία διαρκὴ σχέση μὲ τὸν Θεὸ καὶ τὴν ἀλήθειά Του.

Ἀλλὰ περαιτέρω, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν πρώτη ἔννοια τῆς διατηρήσεως, ἔχει καὶ τὴ δεύτερη ἔννοια τῆς νοστιμιᾶς καὶ τῆς υἱείας. Ἔτσι, ὁ πιστὸς χριστιανὸς ἔχει πνευματικὴ εὐθύνη καὶ πρέπει νὰ εἶναι τὸ «ἄλλας τῆς γῆς», νὰ διατηρεῖ τὴν ἐπικοινωνία του μὲ τὸν Θεὸ ἀλλὰ καὶ νὰ νοστιμίζει τὸν κόσμον, νὰ τὸν προφυλάσσει ἀπὸ τὴν ἠθικὴ ἀποσάθρωση μὲ τὴ μαρτυρία του, διατηρώντας τὴ διαθήκη μὲ τὸν Θεό. Διαφορετικὰ εἶναι ἄχρηστος. Ὁ ἀπ. Παῦλος μάλιστα θὰ πεῖ: «Ὁ λόγος ὑμῶν πάντοτε ἐν χάριτι, ἄλατι ἡρτυμένος, εἰδέναι πῶς δεῖ ὑμᾶς ἐνὶ ἐκάστῳ ἀποκρίνεσθαι»³⁴.

Μετέπειτα στὸν 36ο τόμο (1965) ἔχουμε μία λίαν ἀξιόλογη μελέτη τοῦ Καθηγητοῦ Γ. Γαλίτη (τότε Ὑφηγητοῦ) μὲ τὸ θέμα: «Τὰ ἐρμηνευτικὰ προβλήματα τῶν ἐν τῇ Κ. Διαθήκῃ παραλλήλων διηγήσεων περὶ τοῦ τέλους τοῦ Ἰούδα»³⁵. Πρόκειται γιὰ τὸν Ἰούδα τὸν Ἰσκαριώτη, διότι ὑπάρχει μὲ τὸ ὄνομα αὐτὸ καὶ ὁ Θαδδαῖος, ὁ ἀπόστολος. Ὁ Ἰσκαριώτης εἶναι ἐκεῖνος ὁ μαθητὴς τοῦ Χριστοῦ «εἷς ἐκ τῶν Δώδεκα» ποὺ τὸν ἐπρόδωσε διὰ τριάκοντα ἀργυρᾶ νομίσματα. Μετὰ τὴν πράξη του, ἐπιστρέψας τὰ ἀργύρια, ὡς ἀναφέρει ὁ εὐαγγελιστὴς Ματθαῖος: «ἀπελθὼν ἀπήγγατο»³⁶. Στὶς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων γίνεται καὶ ἐκεῖ λόγος γιὰ τὸ τέλος τοῦ Ἰούδα μὲ τὰ λόγια τοῦ ἀπ. Πέτρου. Γράφει συγκεκριμένα τὸ ἱερὸ κείμενο: «Οὗτος μὲν οὖν ἐκτίσατο χωρίον ἐκ μισθοῦ τῆς ἀδικίας καὶ πρηνὴς γενόμενος ἐλάκησε μέσος καὶ ἐξεχύθη πάντα τὰ σπλάγχνα αὐτοῦ καὶ γνωστὸν ἐγένετο πᾶσι τοὺς κατοικοῦσιν Ἱερουσαλήμ, ὥστε κληθῆναι τὸ χωρίον ἐκεῖνο τῇ ἰδίᾳ διαλέκτῳ αὐτῶν Ἀκελδαμᾶ, τουτέστι χωρίον

32. Ματθ. 5, 13.

33. Λευϊτ. 2, 13.

34. Κολ. 4, 6.

35. Θεολογία 36, 3 (1965), σσ. 436-447.

36. Ματθ. 27, 5.

αἵματος»³⁷. Ὁ μὲν εὐαγγελιστὴς Ματθαῖος λιτὰ ἀναφέρει «ἀπελθὼν ἀπήγγατο», δηλαδὴ ἐπῆγε καὶ ἐπνίγη μὲ σκοινί. Ὁ δὲ ἀπ. Πέτρος ὅτι «καὶ προηνῆς γενόμενος», δηλαδὴ ὅταν αὐτοκτόνησε ἔπεσε ἀπ' ἐκεῖ ποὺ κρεμάσθηκε μὲ τὸ πρόσωπο κατὰ γῆς καὶ «ἐλάκησε μέσος καὶ ἐξεχύθη πάντα τὰ σπλάγχνα αὐτοῦ», δηλαδὴ ἔπαθε διάρρηξη στὸ μέσον τοῦ σώματος καὶ ἐχύθηκαν ἔξω ὅλα τὰ σπλάγχνα του.

Ὁ Γαλίτης μὲ τὴ μελέτη του αὐτῇ, διερχόμενος, ὅπως γράφει, τὶς συμπληγάδες τῶν διαφόρων ἐρμηνειῶν, συμβάλλει δι' αὐτῆς στὴν εὕρεση τῆς ὀρθοτέρας ἐρμηνείας τοῦ ζητήματος τῶν παραλλήλων διηγήσεων περὶ τοῦ τέλους τοῦ Ἰούδα. Ἐρμηνεύει τὸ χωρίον κατὰ πρῶτον στὶς παράλληλες διηγήσεις τοῦ Ματθαίου καὶ τοῦ Λουκᾶ μὲ τὰ δύο ρήματα «ἐκτίσατο». Ἐπειτα προσεγγίζει ἐρμηνευτικὰ τὴ φράση «ἀγρὸς αἵματος», ἐρμηνεύει δηλαδὴ τὸ ποῦ ὀφείλεται τὸ ὄνομα ἀγρός: στὸ αἷμα τοῦ Χριστοῦ ἢ στὸν θάνατο τοῦ Ἰούδα; Τέλος, ἀναφέρεται στὸ εἰδικώτερο θέμα τοῦ θανάτου τοῦ Ἰούδα.

Ἐνδιαφέρουσες βέβαια μελέτες εἶναι καὶ αὐτὲς τῶν Ἀνδρέα Θεοδώρου («Ἡ περὶ τοῦ Ἀντιχρίστου ἰδέα»)³⁸, Ἰωάννου Παναγόπουλου («Αἱ Πράξεις τῶν Ἀποστόλων καὶ ἡ κριτικὴ αὐτῶν ἔρευνα»)³⁹, καὶ Μεγάλου Φαράντου («Ἡ θέσις καὶ ἡ σημασία τῆς Θεοτόκου εἰς τὴν πίστιν καὶ εἰς τὴν ζωὴν»)⁴⁰.

Ἐν κατακλείδι, τὸ περιοδικὸ ἔγραψε, τῷ ὄντι, καὶ γράφει ἱστορία – Ἱστορία τῆς ἐπιστήμης τῆς Θεολογίας. Στὸ βάθος βέβαια μακάρι ὅλοι μας νὰ βρίσκουμε καὶ τὴν οὐσίαν τῆς θεολογίας.

37. Πράξ. 1, 18-19.

38. Θεολογία 40, 1-4 (1969), σσ. 181-209.

39. Θεολογία 42, 1 (1971), σσ. 582-601.

40. Θεολογία 44, 1-2 (1973), σσ. 136-156.

SUMMARY

Essays on the New Testament in the Journal *Theologia* in the First Fifty Years (1923-1973)

By Metr. of Mani Chrysostomos (Papathanasiou), *PhD*
National and Kapodistrian University of Athens

Since the founding of the distinguished academic journal *Theologia* in 1923, noteworthy studies and exceptional articles have been published that truly constitute a treasure trove of Orthodox theology. The paper offers a presentation of articles and essays that refer to topics of the New Testament. Some of these are: “The question of the end of the text of Mark’s Gospel”, the meaning of the “Kingdom of God”, the term “Son of Man”, the meaning of “divine Grace”, the meaning of “salt”, the question of the end of Judas, etc. The New Testament is God’s most important gift to man. And, of course, biblical studies always have great interpretative and academic interest, but above all a soteriological character. The essays found in the journal *Theologia* the years 1923-1973 attest to this.